

GÖRÖG MÁRTA

Bevezetés a német konszernjogba

I. A kapcsolt vállalkozásokra vonatkozó általános szabályok¹

A konszernjog legáltalánosabb megközelítése szerint a *kapcsolt vállalkozások joga*, mely több vállalkozás kapcsolódása által létrejött egyetlen gazdasági egység vonatkozásában aktualizálódott társasági jogi kérdéseket rendez.²

A konszernjog e lényegi jellemzőjéből adódóan először a kapcsolt vállalkozásokra irányadó „általános részi rendelkezéseket”, fogalmi ismérveket célszerű áttekinteni.

1. A vállalkozás fogalma

A részvénytársaságokról szóló törvény (Aktiengesetz, a továbbiakban: AktG) konszernjogi előírásai csakis és kizárólag a vállalkozások, az „Unternehmen”-ek számára jelentenek szabályozási lehetőséget. A törvényalkotó e megoldása következtében bír különös jelentőséggel a vállalkozás fogalmának meghatározása.

A vállalkozás fogalmának részvénytársasági konszern tekintetében történő definiálása a jogirodalomban korábban meglehetősen vitatott volt. A nézetek különbözőségére az adott okot, hogy egyes szerzők a vállalkozás természetének funkcionális oldalát vizsgálták, mások a vállalkozás fogalmának intézményi meghatározását helyezték előtérbe.

A vállalkozás, annak funkcionális meghatározása szerint: A konszernjog vállalkozása, illetőleg vállalkozója az AG, illetve a GmbH valamennyi olyan társasági tagja – függetlenül annak jogi formájától –, amelynek gazdasági érdeke fűződik a társaságban való részesedéséhez. Másik megközelítés szerint valamennyi olyan társasági tag ren-

¹ A német konszernjog témaválasztásának alapja konszernjogi rendelkezéseink német jogi gyökereken való kialakulása és fejlődése.

Az 1988. évi VI. tv. kodifikációja idején értelemszerűen nem álltak rendelkezésre gyakorlati tapasztalatok, így az jogelméleti alapokra épült. E sajátossága okán a gyakorlati alkalmazás során többek között a konszernjogi rendelkezések is hiányosságokat mutattak. Jelenleg hatályos társasági törvényünk e jogalkotási hiányosságokat igyekezett kiküszöbölni, és társasági jogrendünket az EU jogharmonizációs kötelezettségünknek eleget téve az Európai Unió irányelveiben megjelölteknek megfelelően módosítani. – Az 1997. évi CXLIV. tv. XIV. fejezete foglalkozik a konszernjoggal „Befolyásszerzés gazdasági társaságban” fejezetcím alatt. Konszernjogi rendelkezéseink az 1965. évi német részvénytársasági törvény ún. faktikus konszern jogán alapulnak, a hozzá fűzött indoklás szerint „az ún. vállalatvezetési szerződések átvételét a magyar gyakorlati tapasztalatok nem indokolták”. Konszernjogi rendelkezéseink német faktikus konszernjogi gyökerei miatt a cikk a hangsúlyt a részvénytársasági és a GmbH faktikus konszernre helyezi a konszern további jellemzői alapvető bemutatása mellett.

² A német törvényalkotó a § 15 AktG-ben jelölte meg a kapcsolt vállalkozásokat. Ezek a többségi tulajdonban álló és többségi befolyással rendelkező vállalkozás (§ 16), a függő és uralkodó vállalkozás (§ 17), a „Konzernunternehmen”, „konzern vállalkozás” (§ 18), és a kölcsönös részesedésű vállalkozás (§§ 19, 328).

delkezik vállalkozás ismérvvvel, amelyik nem csak egy társaságban, hanem e társaságon kívül más társaságban is részesedéssel rendelkezik.³

A vállalkozás jogi formája konszernjogi szempontból nem játszik szerepet. Eszerint nem csak a tőketársaságok és a közvetlen vállalkozók, hanem – magától értetődően – a személyi társaságok, egyesületek, alapítványok, szövetkezetek e tekintetben vállalkozás-sókként tekintendők.

2. Többségi részesedés

A § 16 AktG jelöli meg a többségi részesedés fogalmát. A többségi részesedés e jogszabályhely szerint akkor valósul meg, amikor a GmbH üzletrészeinek többsége egy másik vállalkozáshoz tartozik, vagy e másik vállalkozás a társaság szavazati jogának többségével rendelkezik.⁴

A többségi részesedés legfontosabb jogkövetkezménye a függőség vételeme (§ 17 Abs. 2 AktG).⁵ Ezt a vételemet bizonyos esetekben megdönthetőnek kell tekinteni, így ha a többségi részesedés kivételes módon a fennálló körülmények alapján nem rendelkezik azzal a lehetőséggel, hogy a vezető tisztségviselő megválasztására, vagy a társasági politikára befolyással bírjon. Ilyen körülmények lehetnek többek között: ha a tőke-részesedés többsége nem jár együtt a szavazati jog többségével; az alapszabály megkülönböztetett szavazati jog korlátozásokat ír elő stb.⁶

3. Függőség

A § 17 Abs. 1 AktG szerint a függő vállalkozások jogilag önálló olyan vállalkozások, amelyben egy másik vállalkozás közvetlen, vagy közvetett módon meghatározó befolyással rendelkezik.⁷ A többségi tulajdonban álló vállalkozás tekintetében a fentiekben meghatározottak szerint feltehető, hogy ez a másik vállalatától függő pozícióban van.

Amennyire egy GmbH többségi tulajdonában álló vállalkozásnak tilos az anyatársaság üzletrészeinek megszerzése vagy jegyzése, úgy tilalmazott ez a GmbH-től függő vállalkozás számára is. Ennyiben nem mutatható ki különbözőség a többségi tulajdon és a függőség között.⁸

³ Ez utóbbi felfogás tükröződik a következő ítéletekben: BGHZ 69. 334 (337. p.); BGHZ 85, 94 (90. p.)

⁴ §16 többségi tulajdonban álló és többségi részesedéssel bíró vállalkozás.

(1) Amennyiben egy jogilag önálló vállalkozás részesedésének, illetve a szavazati jogának többsége egy másik vállalkozáshoz tartozik, úgy az egyik vállalkozás többségi tulajdonban álló vállalkozás lesz, míg a másik pedig felette többségi részesedéssel bíró vállalkozás.

⁵ „§ 17 (2) Egy többségi tulajdonban álló vállalkozásról feltételezhető, hogy az a felette többségi részesedéssel rendelkező vállalkozástól függ.”

⁶ EMMERICH-SONNENSCHNEIN: *Konzernrecht*, 2. Aufl. 1977., 45. p.; H. WERNER: *Der aktienrechtliche Abhängigkeitsstatbestand*, 1979, 167. p.

⁷ §17 (1) A függő vállalkozások olyan jogilag önálló vállalkozások, melyek felett egy másik vállalkozás (uralkodó vállalkozás) közvetlenül vagy közvetve uralkodó befolyást szerez. Megjegyzendő, hogy a német jog nem a „meghatározó befolyás” kifejezést használja, hanem az „uralkodó befolyás” kifejezésével operál.

⁸ Scholz Kommentar zum GmbHG Mit Nebengesetzen und den Anhängigen Konzernrecht sowie Umwandlung und Verschmelzung, Verlag Dr. Otto Schmidt KG Köln, 7. Átdolgozott kiadás, Konzernrecht, 54. Randnummer.

A § 18 AktG szerint vélhető, hogy a függő vállalkozás az uralkodó vállalkozással konszernt képez.⁹ Ez a vélelem azonban két különböző módon megdönthető, egyrészt annak bizonyításával, hogy valójában nem áll fenn a vállalkozások között függőségi kapcsolat, másrészt annak bizonyításával, hogy a függőség által alapított uralmi pozíció ténylegesen egyáltalán nem, vagy csak egészen alkalmoszerű szükséglet által keletkezett, amit az is kellőképpen bizonyít, hogy a vállalkozások között nem létesült egységes vezetés, ami viszont a konszern fennállásának egyik elengedhetetlen követelménye.¹⁰

A következőkben a cikk a német konszern, elsődlegesen a német faktikus konszern alapjainak ismertetésére tér át.

II. Bevezetés a konszernjogba

1. A konszern(jog) fogalma

A konszern(jog) fogalmának pontos, valamennyi lényegi, meghatározó ismervét tartalmazó megjelölése igen nehéz. A konszern törvényi fogalma szerint akkor valósul meg, ha egy uralkodó és egy, vagy több függő vállalkozás az uralkodó társaság egységes vezetése alatt egységesül.

A konszern tehát egy *többoldalú kapcsolat*, aminek elsődleges jellemzője valamennyi, a konszernben résztvevő vállalkozás felett gyakorolt egységes vezetés. A konszern megvalósulása, illetőleg jogkövetkezményei szempontjából nem játszik szerepet, hogy a vállalkozások milyen társasági jogi formában működnek, milyen formátumúak.

Még pontosabb képet kaphatunk a konszern képződményről, ha annak lényegi ismérveit külön tekintjük át:

A. A konszern egy vállalkozások *közötti kapcsolat*. E kapcsolat *jogi eszközöként* a következő megoldási lehetőségek jöhetnek figyelembe:

a) Egy vállalkozás meghatározó részesedése egy másik társaságban, ami azt jelenti, hogy a döntő befolyásnak a függő társaság igazgatóságában való érvényesülése miatt biztosított az uralkodó pozícióban lévő vállalkozás számára az irányítás. Ebben az esetben arról lehet beszélni, hogy valamely vállalkozás egy másik vállalkozás uralkodó befolyása szerint működik, ami által megvalósul a függőség tényállása. (Jogilag stabil csak akkor lehet egy ilyen függőségi kapcsolat, ha az uralkodó társaság részesedése legalább az egyszerű szavazati többséget garantálja.)

b) A vállalkozások közötti tartós kapcsolat megvalósulhat különleges szerződések által is, amely szerződések között a „Beherrschungsvertrag” játssza a döntő szerepet.

⁹ § 18 konszern és konszernvállalat.

(1) A konszern egy uralkodó és egy vagy több az uralkodó vállalat egységes irányítása alatt lévő vállalkozás egysége, az egyes vállalkozások a konszernvállalkozások. Vállalkozások, melyek között „uralmi szerződés” (§ 291) áll fenn, vagy amelyeknél egyik a másikba illeszkedik be (§ 315) egy egységes vezetés alatt összegződnek. A függő vállalkozásból lehet látni, hogy az uralkodó vállalkozással egy konszernt képez.

(2) Vannak jogilag önálló olyan vállalkozások – anélkül hogy az egyes vállalkozások másik vállalkozástól függnének –, amelyek ugyancsak egységes vezetés alatt összegződve konszernt képeznek, az egyes vállalkozások a konszernvállalkozások

¹⁰ EMMERICH-SONNENSCHNEIN: *Konzernrecht*, 2. Aufl. 1977., 59. p.

c) Egy különleges formáját jelenti a tartós szövetkezésnek az úgynevezett „Eingliederung”. Ez a forma csak akkor lehetséges, ha a konzernbe beilleszkedő társaság részvényeinek legalább 95 %-a az uralkodó társaság kezében van.

B. Nagyon fontos konzernjogi ismérv, hogy az egységes vezetés alá beilleszkedő vállalkozások *jogilag* továbbra is *önállóak* maradnak.

C. A konzern harmadik kritériuma az „egyesített” vállalkozások feletti *egységes vezetés*.

2. Konzernjogi tényállások

A német konzernjogi szabályozás sajátosságát annak részleges kodifikátlansága jelenti. A jogalkotó csakis és kizárólag a részvénytársasági konzern szabályait alkotta meg, a GmbH konzernalakzata analógiát feltételez, ami azonban a joggyakorlatban nem zajlik minden esetben probléma- és hézagmentesen.

Az egymással összefüggésben lévő konzernjogi definíciók eddig egyedül az AktG §§ 15–22, és a §§ 291–328-ban találhatóak. Miközben a §§ 291–328 csak abban az esetben alkalmazható, amennyiben a vállalatok közötti kapcsolat „Aktiengesellschaft”-t (részvénytársaságot), vagy „Kommanditgesellschaft”-ot (betéti társaságot) érint, addig a §§ 15–22-ig megjelölt rendelkezések a német konzernjog „általános részét” képezik.¹¹

A következőkben megjelölt definíciók a német általános részi *konzernjogi alapfogalmak*:

A. Többségi részesedés: Ha valamely jogilag önálló vállalkozás egy másik vállalkozásban a részesedés, vagy a szavazati jog többségét megszerzi.

B. Függő és uralkodó vállalkozás a kapcsolt vállalkozás. Tényállás: Ha az uralkodó vállalkozás közvetlen, vagy közvetett módon uralkodó befolyást gyakorol a *függő vállalkozás felett*.

C. Konzernvállalkozások: a konzern egyedi vállalkozásai, a kapcsolt vállalkozások.

És utóbbi definíció szerint akkor beszélhetünk konzernről, ha

a) egy többségi függésben lévő vállalkozást az uralkodó vállalkozás egy egységes vezetés alatt egyesít, egységesít,

b) egy jogilag önálló vállalkozás egy másik független vállalkozást egységes vezetés alatt egyesít.

E megközelítésben a konzern a következő elnevezéseket kapja:

a) „Unterordnungskonzern”,

b) „Gleichordnungskonzern”.

ad a) Az „Unterordnungskonzern” résztvevői az uralkodó, valamint a függő vállalkozás, melyek egységes vezetés alatt állnak. Ez az egységes vezetés az ami megkülönbözteti a puszta függőségi tényállástól. Ez a konzern forma a jogszabály szerinti valamennyi esetben megvalósul, ha egy „Beherrschungsvertrag”-ról, vagy egy a § 319

¹¹ Legnagyobb részletességgel csak a részvénytársaságok közötti részesedés került kodifikálásra függő társaságként és a konzernjogi számadás.

AktG szerinti konszernbe való integrálódásról van szó, és a § 18 I 3 AktG szerint feltehető, ha a függőségi tényállás teljesült. A jogszabály (§§ 17, 18 AktG) csak egy uralkodó vállalatról beszél.¹² A törvényhozó úgy képzelte el az alárendeltségi konszern, mint egy „felső” egy „alsó” társaság, vagy több „alsó” társaság felett egységes vezetés által gyakorolt meghatározó befolyást. A törvényhozói szándék szerint lehetséges, hogy több uralkodó vállalat vegyen részt a konszernben azzal a feltétellel, hogy csak egyetlen egységes vezetés létezik.

A törvényben különösképpen nem kerül említésre, de a gyakorlatban nem ritka a többlépcsős „Unterordnungskonzern”, aminél nem csak az anyavállalkozás és annak lányvállalkozásai, hanem a „nagy szülők” stb. is léteznek. A BAGE 22, 390=AP Nr 20 zu § 76 BetrVG 1952-ben jelenik meg határozott irányelvként, hogy „A függőségi konszern szabályait akkor is alkalmazni kell, ha az uralkodó vállalat nem közvetlenül az alárendelt vállalat részvénytőkéjében részesedik, hanem közvetve olyan leányvállalata által, amelynek a részvényeit túlnyomórészt birtokolja.”

ad b) A „Gleichordnungskonzern” olyan konszern, amely tagjai nem csak jogilag önállóak, hanem egymástól sem függenek, ugyanakkor egységes vezetés alatt egyesülnek. Az eszköz, amivel ez az egységes vezetés megvalósítható, elég sokféle lehet: az ügyintéző szerv személyi uniója, vagy a résztvevő társaságok közötti kötelmi jogi szerződés. Az utolsóként említett esetben általában egy polgári jogi belső társaságról „Innengesellschaft”-ról van szó, ami egy úgynevezett: „Interessengemeinschaft” (*Ezt az utóbbit a szótár koordinációs konszernként jelöli*).

3. A konszern formái

A konszern kép világosabb és létszerűbb, ha annak különböző formáit közelebbről tekintjük:

A. A felépítés gazdasági szemlélete szerint a felosztás előterében a *vertikális* és a *horizontális konszern* áll.¹³

a) Vertikális konszern alatt az egymásra épülő gazdasági- vagy termelési lépcsőfokokat megvalósító vállalkozások egyesítése értendő.

b) Horizontális konszern ugyanolyan termelési, vagy gazdasági lépcsőket egyesítő vállalkozás. Az ilyen típusú konszern előfordulási esete jóval gyakoribb, így előfordulási területei megtalálhatóak az autógyártásban (pl. General Motors, Daimler-Benz), a biztosítási szakágban (pl. Allianz biztosítási csoport), a bank ágazatban stb.

c) Mindkét forma természetesen kevert formában is megvalósulhat.

B. További megkülönböztetési módot jelent az „Unterordnungs- és a Gleichordnungs” konszern közti megkülönböztetés.

¹² § 17 II AktG: Ha valamely vállalkozás egy másik vállalkozás többségi tulajdonában áll ez a kapcsolat függőségi viszonyt feltételez. Ez alapján a tényállás alapján több függő vállalkozás lehet, de nem lehet több uralkodó vállalkozás. Ez azonban a gyakorlatban mégsem valósul meg maradéktalanul. Egy vállalkozás képes kettő, vagy több vállalkozást is az akaratától függővé tenni, akár szerződés, akár megállapodás alapján érvényre tudja juttatni üzleti akaratát.

¹³ A gazdasági szemlélethez DR. KRÄHE: *Konzernorganisation des Arbeitskreises der Schmalenbach-Gesellschaft*, 1952.

a) Az „Unterordnungskonzern”-nél a befolyás lehetősége annál a társaságnál van, amely a másik társaságot uralja. Ez különösképp akkor valósul meg, amikor egyik társaság a másik felett többségi részesedéssel rendelkezik a társaság részvényeinek felvásárlása által. Az „Unterordnungskonzern” tehát függőségi viszonyt jelöl.

b) A „Gleichordnungskonzern” esetében nem beszélhetünk hatalmi túlerőről. Az ilyen konzernnek gyakorlatilag csak az önkéntes szerződéses alap szerint jönnek létre. A „Gleichordnungskonzern” társasági jogilag általában kevésbé jelentős. E konzernformánál nem lépnek fel a hitelezőket és a részvényeseket fenyegető olyan veszélyek, amelyek az uralomból eredően egy másik társaság által kerülnek megvalósításra.

C. A konzernforma megjelölésének további lehetséges módját jelenti, ha azt az egységesítés jogi eszköze szerint próbáljuk meg. E csoportosítás segítségével két fontos forma kerül előtérbe: a *szerződéses konzern* („Vertragskonzern”) és a *faktikus konzern*.¹⁴

a) *Faktikus* konzernről akkor beszélhetünk, ha a vállalatok közötti kapcsolat az egyik vállalkozás másik vállalkozásban gyakorolt társasági jogi részesedésén nyugszik. (pl. ha egy AG 40, 50, 60, 80, vagy 100 %-os részesedéssel rendelkezik egy másik AG-ben, vagy egy GmbH-ban) A jogirodalomban a két társaságot a következő jelzőkkel illetik: Anyatársaság „Muttergesellschaft” – lánytársaság „Tochtergesellschaft”, „felső társaság” „Obergesellschaft” – „alsó társaság” „Untergesellschaft”, uralkodó társaság függő társaság.

A faktikus konzernen belül további különbség tehető az *egyszerű faktikus* és a *kvalifikált, minősített faktikus* konzern között. A különbségtétel alapja a két faktikus konzern eltérő *felelősségi szabályainak megléte*.

b) *Szerződéses* konzern. Konzernjogi kapcsolatot létrehozó szerződésként elsősorban az „*Interessengemeinschaftsvertrag*” és a „*Beherrschungsvertrag*” jön figyelembe.

ba) Az „*Interessengemeinschaftsvertrag*” esetén a két társaság együtt áll egy egységes vezetés alatt, anélkül hogy az egyik társaság a másik társasággal szemben függőségi viszonyban állna. Az ilyen szerződés által keletkezik a „*Gleichordnungskonzern*”.

bb) „*Beherrschungsvertrag*”-ről akkor beszélhetünk, ha az egyik társaság a másik társaság irányítása által, aszerint működik.

A gyakorlatban a „*Beherrschungsvertrag*” gyakorta összekapcsolódik egy „*Gewinnabführungsvertrag*”-gal, ami azt jelenti, hogy olyan szerződéssel, ami által az uralt társaság köteles az összes nyereségét az uralkodó társaságra átvezetni.

III. Részvénytársasági konzernjog

I. Részvénytársasági szerződéses konzernjog – „*Unternehmensvertrag*” („*Vállalkozások közötti szerződés*”) a részvénytársasági konzernjogban

A konzernjog nagy részben még kodifikálatlan. A részvénytársaságra, mint függő társaságra vonatkozó rendelkezések a §§ 291 ff. AktG-ben kerültek szabályozásra.

¹⁴ A korábbi jogirodalom és joggyakorlat a „*Beteiligungskonzern*” „*részesedési konzern*” kifejezést alkalmazta, így többek között Prof. Dr. WOLFGANG ZÖLLNER: *Einführung in das Konzernrecht*, Juristische Schulung 1968. július, 301. p.

Ezek a szabályok az úgynevezett „Unternehmensvertrag”-gal („vállalatok közötti szerződés”) kezdődnek.

A §§ 291 és 292 AktG szerint vállalkozások közötti szerződés a

- „Beherrschungsvertrag” („uralkodói pozíciót biztosító szerződés”),
- „Gewinnabführungsvertrag” („nyereség elvonását biztosító szerződés”),
- „Gewinngemeinschaftsvertrag” („nyereségközösséget létrehozó szerződés”),
- „Teilgewinnabführungsvertrag” („részleges nyereség elvonást biztosító szerződés”),
- „Betriebspachtvertrag” vagy „Betriebsüberlassungsvertrag” („üzemi haszonbérleti szerződés” vagy „üzemi árú átengedési szerződés”).

Ezek a szerződések többek, mint pusztán kötelmi jogi szerződések, éppen ezért azokat a jogirodalom gyakran „szervezési szerződés”-nek „Organisationsverträge”-nak minősíti.¹⁵

Az „Unternehmensverträge”-k közül továbbiakban a két legjelentősebb kerül alábbiakban bemutatásra, a „Beherrschungsvertrag” és a „Gewinnabführungsvertrag”.

„Beherrschungsvertrag”

A „Beherrschungsvertrag” egy „Unternehmensvertrag” „vállalkozások közötti szerződés”, ami által az AktG törvényi szabályozása szerint egy részvénytársaság, vagy egy betéti részvénytársaság annak vezetését egy másik társaságnak rendeli alá. A fentiek szerint ugyanakkor a „Beherrschungsvertrag” egy „Organisationsvertrag” is. Eszerint ez a szerződés szerződéses konszernt hoz létre, és az uralkodó vállalkozást felhatalmazza a függő vállalat vezető tisztségviselőjének szóló utasítások adására. Ezáltal jön létre, illetve *legitimálódik a kvalifikált függőség*.

1. Utasítás-adási jog

A fentiek szerint az uralkodó társaság számára a „Beherrschungsvertrag” a függő társaságra vonatkozó utasítás adási jogot teremt. Az utasítás adási jog első korlátját képezi többek között, hogy meghatározott személyek felügyelő-bizottságba való választásánál az nem gyakorolható. Hasonló alapok miatt azok az utasítások, amelyek a függő társaság alapszabályának ellent mondanak úgyszintén meg nem engedettek. Ehhez először a társaság alapszabályát kellene módosítani. Mindebből az következik, hogy általánosságban a jogellenes utasítást nem lehet teljesíteni.

2. Szerződéskötés

Éppen azért, mert jogszabály által az utasítás adási jog annyira körülhatárolt, az AktG néhány kiegészítő szabályt rendel a szerződés megkötése esetére. A jogszabály szerint a közgyűlés beleegyezése szükséges a szerződéshez, aminél a képviselt alaptőke 3/4-es többsége szükségeltetik. Amennyiben az uralkodó pozícióban lévő társaság részvénytársaság, vagy betéti részvénytársaság, úgy annak közgyűlésének hozzájárulása is szük-

¹⁵ Ez a megjelölés WÜRDINGER: DB 1958, 1447. alapján kerül alkalmazásra.

séges. Az uralkodó társaságnak mindenesetre részvénytársaságnak (vagy betéti részvénytársaságnak) kell lennie, így ennek a társaságnak a közgyűlését is harmonizálni kell.

A szerződést írásbeli formában lehet fogatosítani és a cégjegyzékbe be kell vezetni.

A szerződéskötés hibája nem a szerződés felszámolásához vezet, hanem fogatosításra kerül, mivel egy ilyen felszámolás aligha lehetne véghezvihető.

3. A függő társaság vagyonának átvétele

Az uralkodó társaság utasításai a függő társaság vagyonának megcsonkításához vezethetnek. A társaság vagyonának ez a veszélyeztetése a függő társaság hitelezői és részvényesei számára egyaránt hátrányt jelentenek.

A § 300 Nr. 3 AktG szerint egy bizonyos mértéket a § 150 Abs. 2 AktG szerinti törvényi tartalékba kell elhelyezni. Ezáltal biztosított a hitelezők és részvényesek elégitése arra az esetre is, ha a függő társaság semmilyen nyereséget nem termel.

4. Kártérítési igény

Ha az uralkodó társaság túllépi utasítás adási jogát, akkor szerződéses partnerként a szerződésből eredően kártérítésre kötelezhető. Ehhez kapcsolódik továbbá a § 309 Abs. 1 AktG szerint még az uralkodó társaság törvényes képviselője személyes felelőssége is. A társaságnak ez az igénye a függő társaság részvényeseinek és hitelezői által érvényesíthető (§ 309 Abs. 4 AktG). E körülmények között a függő társaság felügyelő bizottságával és vezetőségével szembeni igény adott, ami mindenesetre a hitelezők és a részvényesek által érvényesíthető (§ 310 Abs. 1, Abs. 4 AktG).

A „Gewinnabführungsvertrag”

A „Gewinnabführungsvertrag” által kötelezhető egy részvénytársaság a teljes nyereségének egy másik vállalkozásba történő átvezetésére (§ 291 Abs. 1 Satz 1 AktG). Ez a nyereség a kereskedelmi jogi mérleg előírások szerint megállapított.

A „Gewinnabführungsvertrag” megkötésére ugyanazok a jogszabályi előírások az irányadóak, mint a „Beherrschungsvertrag”-ra (A jogszabályi előírás valamennyi „Unternehmensvertrag”-ra egyaránt irányadó). Úgyszintén a törvényi tartalékra vonatkozó rendelkezések is hasonlóan kerülnek megvalósításra miként a „Beherrschungsvertrag”-nál.

Az „Unternehmensvertrag” módosítása és megszüntetése, megszűnése

Az „Unternehmensvertrag” módosítása feltételezi a közgyűlés és a szerződéssel érintett részvényesek hozzájárulását is.

A szerződés annak hatályon kívül helyezése (§ 296 AktG), vagy felmondása (§ 297 AktG) alapján szüntethető meg. A szerződéses szabadság alapján a felmondás előfeltételei és következményei az „Unternehmensvertrag”-ban szabályozásra kerülhetnek. A

szerződés organizációs jogi karakterének megfelelően csak jövőre nézve helyezhető hatályon kívül (§ 296 I 2).

A törvény nem kívánja meg az „Unternehmensvertrag” hatályon kívül helyezése során a közgyűlés hozzájárulását. A jogalkotói gondolat szerint az „Unternehmensvertrag” által érintett társaság a szerződés hatályon kívül helyezését követően csak annak létrejöttét megelőző korábbi törvényi státuszához térhet vissza.¹⁶

IV. Faktikus részvénytársasági konszern

Egy uralkodó pozícióban lévő vállalkozás függő pozícióban lévő vállalkozásra vonatkozó befolyása „Beherrschungsvertrag” nélkül is megvalósulhat. A törvényalkotó a § 311 AktG-től kezdődően azt az esetet szabályozza, amikor a függő társaság részvénytársaság. A kodifikált konszernjognak ez a része jogpolitikailag többnyire vitatott maradt.¹⁷

1. A jogszabály szabályozási modellje

A kodifikált jogszabályi rendelkezések akkor kerülnek alkalmazásra, ha egy uralkodó vállalkozás egy függő részvénytársaságot (vagy betéti részvénytársaságot) arra indít, hogy hátrányos intézkedéseket hozzon meg anélkül, hogy közöttük „Beherrschungsvertrag” létezne. Az ösztönzés kifejezése tágran értendő. A kialakult joggyakorlat szerint ez az „indíttatás” akkor is megvalósulhat tekinthető, ha az uralkodó társaság pusztán tanácsot ad, vagy kívánságát nyilvánítja ki.

a) A részvénytársasági jogi szabályozás három alapra épül fel:

– A § 311 AktG alapján az uralkodó vállalat a befolyását nem használhatja fel arra, hogy a függő részvénytársaságot, vagy betéti részvénytársaságot hátrányos jogi ügyletre, intézkedésre indítsa, ösztönözzön, ennek a követelménynek akkor is meg kell valósulnia, ha ez a hátrány az üzleti év végéig kiegyenlítésre kerül.

– A §§ 312–316 AktG szerint az év zárásával a függőségi terület ellenőrizhető, felülvizsgálható.

– A §§ 317 f AktG szerint mind az uralkodó vállalkozás, mind annak szervezete, valamint a függő vállalkozás szervezete is egyaránt kártérítésre kötelezhető, ha az

¹⁶ KOPFF: *Benachteiligungsverbot und Nachteilsausgleich im faktischen Konzern*, Festschrift Kastner, Wien, 1992. 385. p.

¹⁷ A részvénytársasági faktikus konszernjog szabályozási koncepciója ma mind a joggyakorlatban, mind a részvénytársasági konszernjogi irodalomban általános kritika alatt áll. A különböző szerzők kritikái éllel jegyzik meg többször, hogy a törvényalkotó a részvénytársasági konszernjogot nemzetközi lépték szerint alkotta meg annak idején 1965-ben és nem a külföldi, valamint történeti mintákhoz nyúlt vissza. A kritikát még inkább annak objektív megállapítása jelzi, hogy „a törvényben megjelölt nem szerződéses függőség problémáját csak részben lehet megérteni.” Idézet: Dr. iur. KARSTEN SCHMIDT: *Gesellschaftsrecht*, 3. átdolgozott kiadás, Carl Heymanns Verlag KG. § 31 IV. Ez a kritikai élű megfogalmazás többek között a következő szerzők műveiben lelhető fel: MESTMÄCKER: *Zur Systematik des Rechts der verbundenen Unternehmen im neuen Aktiengesetz*, Festschrift Kronstein, 1967. 129. p.; WÜRDINGER: *Vorschläge de lege ferenda: Bericht über die Verhandlungen der Unternehmensrechtskommission*, 1982., 1379 RANDENUMMER; GEBLER: *Faktische Konzern?*, Festgabe Kunze, 1969., 159. p.

intézkedését, illetőleg a hátrányok létrehozását az uralkodó társaság annak kiegyenlítése nélkül valószínűsította meg.

b) A faktikus függőség egyfajta állapotként értékelendő. A törvény abból indul ki, hogy a függőség tényleges alapokon nyugszik. Ezzel, és magának a részvénytársasági faktikus konzernjognak a megvalósulásával kapcsolatosan a jogirodalomban vitatott, hogy vajon a jogszabály az uralkodó vállalkozás által megvalósított hátrányos befolyást annak kiegyenlítése ellenében megengedi, vagy vajon ez a befolyás tilos és a hátrányok kiegyenlítése e tilalom megszegése esetére rendelt szankcióként jelentkezik.¹⁸

A jogirodalom szerint a törvény a hátrányos intézkedéseket jogszerűnek tekinti, azonban csakis és kizárólag akkor engedhető meg ez a hátrányos befolyásgyakorlás, ha az uralkodó vállalkozás ezeket a hátrányos következményeket később kiegyenlíti. Ennek legkésőbb az üzleti év végéig kell megvalósulnia (§ 311 Abs. 2 Satz 1 AktG).

Ennek a jogi megoldásnak a törvényi alapja mindenesetre nem mindenhol tiszta. Kropff¹⁹ egyik oldalról azt mondja, hogy „a befolyás gyakorlásnak megengedhetőnek kell lennie, ha a hátrány kiegyenlítődik”, másik oldalról pedig „a hátrányos utasítás tilalmáról” beszél. E felfogás szerint „a törvényi meghatározás azt jelenti, hogy a hátrány kiegyenlítése éppen olyan, mint egy szankció, vagyis szankció megállapítása egy meg nem engedhető befolyás gyakorlása esetére.”²⁰ Más szerző véleménye szerint a jogalkotói akarat e megállapításnak felel meg.²¹ Összességében megállapítható, hogy „a hátrány kiegyenlítése az az ár, amivel az uralkodói pozícióban lévő vállalatnak az utasítása meg nem engedettséget kell megvásárolnia.”²²

A jogirodalomnak a hátrányos intézkedések megengedhetőségének elfogadását valló felfogása jogilag azt a helyzetet eredményezheti, hogy míg az uralkodó társaság hátrányos befolyása, utasítása a részvénytársaság általános alapszabálya szerint meg nem engedhető, a § 311 AktG felvetése alapján viszont megengedett lenne.

A részvénytársaságok jogában a faktikus konzern nem szabad olyan mereven érteni és értelmezni, mint a szerződéses konzern. A jogszabály által legalizált részvénytársaság feletti faktikus konzern csakis egy laza, nem teljesen egészen centralizált vezetést enged az uralkodó társaságnak.²³ Az így lazított konzern uralom, „addig ameddig az uralkodó társaság a hátrány kiegyenlítésére nem vállal kötelezettséget, a részvényesek beleegyezése nélkül is gyakorolható az érdekelt társaságban.”²⁴

c) A § 312 AktG által megállapított „függőségi terület” a faktikus konzern kapcsolatoknak jobb átláthatóságát célozza. A § 312 I AktG értelmében a faktikusan függő társaság igazgatójának, vezető tisztségviselőjének minden üzleti év első három hónap-

¹⁸ A tilalmi felfogást látja megvalósultnak: WÜRDINGER: *Großkommentar AktG*, 3. Aufl., § 311 Rndnm. 5; Ezzel a kérdéssel foglalkozik továbbá: MESTMÄCKER: *Zur Systematik des Rechts der verbundenen Unternehmen im neuen Aktiengesetz*, Festschrift Kronstein, 1967. 129. p.; BÄLZ: *Festschrift Ludwig Raiser*, 1974, 287. p.

¹⁹ KROPPF: *Benachteiligungsverbot und Nachteilsausgleich im faktischen Konzern*, in: Festschrift Kastner, Wien 1992, 407 ff p.

²⁰ KROPPF: uo.

²¹ A tilalommal szembeni álláspontot képviseli többek között: Luchterhand: ZHR 133 (1970) 11 ff.

²² Dr. iur. KARSTEN SCHMIDT: *Gesellschaftsrecht*, 3. átdolgozott kiadás, Carl Heymanns Verlag KG. § 31 IV. 81. p.

²³ Erre az álláspontra helyezkedik többek között: SONNENSCHNEIN-nek ZGR 1981, 434; KROPPF ZGR 1984, 117 f.

²⁴ HOMMELHOFF: *Die Konzernleitungspflicht*, 1982. 400. p.

jában a kapcsolt vállalkozáshoz való kapcsolat területéről jelentést, beszámolót kell készítenie, és a § 312 III AktG szerint abban a hátrányos intézkedéseket is közölni kell.

Mindezekből következően a részvénytársasági faktikus konszern alapvető rendelkezései a törvényi előírások szerint:

a) A § 311 AktG-ben megjelölt határok által az uralkodó társaság a faktikus konszernben is jogszerű vezetést gyakorolhat az alárendelt, függő társaság felett anélkül, hogy vállalkozások közötti szerződés, vagy a részvényesek beleegyezése, hozzájárulása lenne szükséges vezetés-gyakorlásának legalizálásához. Az uralkodó társaság intézkedései ennek következtében jogszerűek és az alárendelt társaság vezetése számára kötelezőek.

b) Figyelemmel a befolyás korlátaira a §§ 311, 317 f AktG alapján az intézkedések három fajtája között tehető különbség:

– Azok a rendelkezések, amelyek a § 311 AktG szerint a hátrány kiegyenlítése által indokoltak;

– Azok a rendelkezések, amelyek a hátrányok kiegyenlítése hiányában nem indokoltak és ezért a §§ 317 f AktG szerint kártérítési következményeket vonnak maguk után;

– Azok a rendelkezések, amelyek már természetük, jellegük folytán nem legalizálhatóak és így a §§ 317 f. AktG analógiájára kártérítési következményeket eredményeznek.

2. Kártérítési igény

A „Beherrschungsvertrag” fennállásának esetéhez hasonlatosan ez a törvényi kiegyenlítési igény az uralkodó társaság és annak törvényes képviselőjével szemben érvényesíthető kártérítési igénnyel van kiegészítve. A § 317 Abs. 1, Abs. 3 AktG szerint ez a kártérítési igény akkor érvényesíthető, ha a hátrány kiegyenlítése nem valósul meg.

A § 318 Abs. 1 AktG a függő társaság igazgatóságának kártérítési kötelezettségét állapítja meg abban az esetben, amikor az a § 312 AktG szerinti bejelentési kötelezettségét nem rendeltetésszerűen teljesíti. Úgyszintén a felügyelő bizottság is felelősséggel tartozik jogszabályban pontosan megjelölt körülmények között (§ 318 Abs. 2 AktG). Valamennyi igényt a függő társaság hitelezői, illetve részvényesei érvényesíthetik (§ 317 Abs. 4, 318 Abs. 4, 309 Abs. 3–5 AktG). Továbbiakban nem mutatható ki különbözőség a „Beherrschungsvertrag”-nál megjelölt kártérítési igény megállapításaitól.

3. A kvalifikált faktikus részvénytársasági konszern tilalma

A „kvalifikált” faktikus konszern a részvénytársasági jogi gyakorlatban nem játszik olyan szerepet, mint a függő GmbH jogában. A jogszabály a kvalifikált faktikus konszernjog számára azt definiálja, hogy „a függő vállalat egyéni érdeke az uralkodó vállalat által tartósan gyakorolt befolyás következtében éppen olyan tartósan csökken, mint ha uralkodói szerződés alapján került volna sor rá.”²⁵

²⁵ Grundlegend Arbeitskreis GmbH-Reform, Thesen und Vorschläge zur GmbH-Reform, 1975, 59. p.

E problémakörbe tartozó jogesetek szerint a kvalifikált faktikus konszern megvalósításához a konszern uralomnak a § 17 AktG-ben írt tényállásból megállapítva kell kiindulnia figyelemmel arra, hogy az alárendeltség intenzitása, az uralkodó társaságnak az alárendelt társaságban megvalósuló egyedi befolyása következtében az esetlegesen „hátrányos” intézkedések már nem határolhatók el élesen.²⁶

A kvalifikált függőség szemléletét tükröző konstrukciók joggyakorlatban megvalósult tapasztalata szerint az uralkodó társaság a függő társaságot mintegy „vállalati részlegeként” vezeti. A jogirodalomban uralkodó felfogás szerint ez a konstrukció a részvénytársaság jogában a § 76 I AktG-vel össze nem egyeztethető, és egy „Beherrschungsvertrag” megkötése nélkül meg nem engedhető.²⁷

A kvalifikált faktikus részvénytársasági konszern előfeltételeinek megállapításakor két körülményre kell figyelemmel lenni: Egyrészt a „befolyás § 76 AktG-re orientálódó intenzitására”, másrészt arra, hogy „nem az egyedi vezetési forma kell, hogy konszernjogilag méltányolható, értékelhető legyen, hanem a kvalifikált függőség egy állapotát kell vázolni”.²⁸

A joggyakorlat több megoldási lehetőséget dolgozott ki a kvalifikált faktikus konszernből adódó fokozott veszélyek elkerülése érdekében:²⁹

- A függő részvénytársaságnak van egy úgynevezett „veszteség átvételi igénye” („Verlustübernahmeanspruch”) a § 302 AktG analógiájára az uralkodó társasággal szemben, e szerint annak vezető szerve által kártalanítható, ha az egy önhatalmú, önkényes kvalifikált uralomhoz vezette. A szervezetnek ez a kártérítési kötelezettsége a legjobb preventív eszköze az ilyenforma függőségi kapcsolatok létrejövetelével szemben.

- Ugyanakkor az alárendelt társaság vezető szerve, igazgatósága is cselekedhet jogellenesen és így kártérítésre kötelezhető, ha a társaságot egy kvalifikált faktikus függőségbe vezeti.

- A fentiekben megjelöltekhez járul továbbá a részvényesek „elhárítási” igénye. A részvényesek társaságuk kvalifikált faktikus meghódítását meg tudják akadályozni a társasággal szembeni per által, amely az igazgatóság által képviselve vihető végig.

Konszernjogi számadás

A konszernjogi számadás pozitív joga

1985-ig a konszernjogi számadás csak az Aktiengesetz-ben került szabályozásra. A Bilanzrichtliniengesetz vom 19.12.1985. óta a konszernjogi elszámolás joga az Aktiengesetz-ből a Handelsgesetzbuch-ba átvételre került: Ha a vállalkozások a konszernben egy tőketársaság (Kapitalgesellschaft) egységes vezetése alatt belföldi székhellyel működnek és ehhez az anya vállalathoz tartozik egy tartós, vállalkozások kö-

²⁶ NJW 1989, 1800, 1801 f; BGHZ 122, 123, 127.

²⁷ DEILMANN: *Die Entstehung des qualifizierten faktischen Aktienkonzerns*, DB 1992. 123 p; SEYDEL: *Konzernbindungskontrolle bei der AG*, 1995. 332 és 347. p; valamint OLG Hamburg NJW 1987, 1030;

²⁸ Dr. iur. KARSTEN SCHMIDT: *Gesellschaftsrecht*, 3. átdolgozott kiadás, Carl Heymanns Verlag KG. § 31 V.

²⁹ uo. E feltevés vonatkozásában szkeptikus véleményt képvisel: HOFFMANN-BECKING: *Der qualifizierte faktische AG-Konzern: Tatbestand und Abwehransprüche* kiadó: Ulmer, Probleme des Konzernrechts, 1989. 84.p.

zötti kapcsolatra, vagy másik (leány)vállalat(ok)ra irányuló érdekeltség, úgy az anyavállalat törvényes képviselője köteles évente egy „Konzernabschluss”-t és egy konszern állapot jelentést elhelyezni (§ 290 I HGB). A „Konzernabschluss” az anyavállalatra és valamennyi leányvállalatra egyaránt vonatkozik (§ 294 HGB). A „Konzernabschluss” a következőkből áll: konszern mérleg, konszern nyereség és veszteség-számítás, konszern toldalék, függelék. (Ezek szoros egységet képeznek.) (§ 297 I HGB). A „Konzernabschluss”-ban az anyavállalat „Jahresabschluss”-a a leányvállalat „Jahresabschluss”-val került egyeztetésre. A konszern toldalék – „Konzernanhang” – kötelező bevallások, adatok egész sorát tartalmazza, amelyek a konszernmérleg és a konszern nyereség, veszteség számításait magyarázzák.

IV. GmbH konszernjog

A. „Unternehmensvertrag” a GmbH konszernjogban

GmbH (Gesellschaft mit beschränkter Haftung; Korlátolt felelősségű társaság) is lehet függő társaságként egy „Unternehmensvertrag” szerződő partnere. Az AktG-ben megjelölt rendelkezések kerülnek alkalmazásra többnyire nem direkt módon a szerződéses GmbH konszern esetében. A GmbH-ra vonatkozó szerződéses rendelkezések többnyire hiányosnak tekinthetők, s azok kimunkálása a mindenkori joggyakorlatra hárul.

Egy GmbH egy másik vállalkozással „Beherrschungsvertrag”-ot és „Gewinnabführungsvertrag”-ot tud kötni.

Az „Unternehmensvertrag” alakszerűsége tekintetében a jogalkotó nem jelölt meg forma kényszert. A gyakorlatban azonban minden esetben e szerződéseket írásbeli formában létesítik. A szerződés megkötése során a GmbH a vezető tisztségviselő által képviselve vesz részt. Vitathatatlan, hogy a szerződés csak akkor lesz érvényes, ha a társaság közgyűlése ahhoz hozzájárul. Ehhez 3/4-es többség szükséges.

A szerződés tartalma

A szerződés lényegét „Beherrschungsvertrag” esetén a GmbH meghatározó pozícióban lévő vállalkozás általi vezetése, míg a „Gewinnabführungsvertrag” esetében pedig a GmbH bevétele átvitelének kötelezettsége jelenti. A § 302 AktG analógiájára mindkét esetben az éves hiány átvételét a szerződésben meg kell állapítani.³⁰ Általában emiatt „nem tisztán „Beherrschungsvertrag”-ot, vagy „Gewinnabführungsvertrag”-ot kötnek a felek, hanem egy „Beherrschungs-” és „Ergebnisabführungsvertrag”-ot”, vagyis a felek azáltal próbálják a közöttük megkötött szerződés lényeges tartalmát visszaadni, hogy szerződésüket „nyereség átvitelét biztosító szerződés” helyett „eredmény átvitelét biztosító szerződés”-ként nevesítik.³¹

Az „Unternehmensvertrag” a következő tartalommal bírhat:³²

³⁰ EMMERICH-SONNENSCHN: *Konzernrecht*, § 25 IV 10 és V 3.

³¹ EMMERICH-SONNENSCHN: *Konzernrecht*, § 25 V 3.

³² A példa fellelhetőségi helye: HOFFMANN-BECKING: *Münchener Vertragshandbuch I*, 4. Aufl. 1996., IX.

- „‘Beherrschungs- és Ergebnisabführungsvertrag’ egy AG és egy GmbH között
- 1 § A GmbH az AG vezetése alá kerül. Az AG utasítás adási joggal rendelkezik a GmbH vezető tisztségviselőjével szemben.
 - 2 § A GmbH kötelezi magát arra, hogy a kereskedelmi jogi előírások által keletkezett nyereségét az AG-be átvezeti.
 - 3 § Az AG a GmbH valamennyi, a szerződés tartama alatt keletkező éves hiányát ki kell egyenlítenie. Ezt a § 302 AktG szabályozása biztosítja.
 - 4 § Az AG kötelezi magát a szerződés teljes tartamára, hogy a 'kivülálló' részvényesek számára összegű éves kiegyenlítést megfizet.
 - 5 § Az AG kötelezi magát, hogy a GmbH kívülálló társasági tagja igényének megfelelően annak üzletrészét készpénzfizetés ellenébenösszegtől, összegig terjedő mértékben megvásárolja.
 - 6 § Ez a szerződés napján lép hatályba és napján szűnik meg.”

B. Faktikus GmbH konszern

1. Bevezetés

A GmbH-konzern, vagyis a függő GmbH-k közötti részesedés elsősorban faktikus konszernként jelent. A „Beherrschungsvertrag” a GmbH gyakorlatban bár kétségtelenül előfordul, ugyanakkor viszonylagosnak tekinthető. Ez magyarázza közvetlenül a jelentős érdeklődést, ami a faktikus GmbH konszern tárgyalásában jelentkezik a tudományban és a joggyakorlatban. Ennek természetesen elkerülhetetlen következménye, hogy mérhetetlen mennyiségű szakirodalom áll rendelkezésre e témakörben, ami egyre nehezebbé teszi e kérdéskör átláthatóságát.

A konszernjog rendszertana általánosságban és a GmbH konszernjog rendszertana jogilag tökéletlen. A mindennapi gyakorlat a GmbH konszernjog alatt csak a függő GmbH-kat érti, a konszernjog képből erőteljesen a részvénytársaság dominál, valamint szokásosan a szerződéses konszern és a faktikus konszern között tesz különbséget.

A német konszernjog egyáltalán nem a konszernnel kezdődik, éppen ezért nem engedhető meg, hogy egy vállalatcsoport szerződéses, míg egy másik vállalatcsoport faktikusként kerüljön besorolásra. *A konszernjog mindig többet foglalkozik az egyes kapcsolt vállalkozások egymáshoz való viszonyával.*³³

A faktikus konszern GmbH praxisban való elterjedésének a körülmények egész sora kedvezett. Kiemelendő mindenekelőtt az a körülmény, hogy a GmbH-nál – legalábbis első pillantásra - a többségi uralom totális. Aki a társaság gyűlésén a szavazati jog többségével rendelkezik, az mindenek előtt vezető tisztségviselőt állíthat és hívhat vissza, annak a társaság vezetését illető valamennyi kérdésben utasítást adhat.

³³ Így tud egy A vállalat egyidejűleg szerződéses függőségben lenni egy B vállalkozástól, maga is egy másik leányvállalkozást, C vállalkozást faktikusan irányítani és egyidejűleg egyenrangú kapcsolatban állni D vállalkozással, amely a maga részéről ismét uralkodó E vállalkozással áll szerződéses vagy faktikus függőségben.

a) Veszélyek

A korlátlan többségi uralomból adódó veszélyek a társaság tagjait, hitelezőit különböző okok miatt még inkább nyomosan érintik, mint a részvénytársaságnál, mert a GbMH tagoknak – eltérően a részvényesektől – nem áll módjukban a tőzsdére való kilépés lehetősége. Ezenkívül a legtöbb tagnál az üzletész átruházása az alapszabály által további korlátozásra kerül (§ 15 Abs. 5), így fennáll annak a veszélye, hogy a függő társaság egy totális uralmi helyzetbe szorítja a függő társaságot.

b) Kitekintés – az AktG megoldása

A részvénytársaság jogának reformjakor az volt az eredeti elképzelés, hogy a faktikus konszern összes hátrányos utasítását annak nagy veszélyességi faktora miatt megtiltják. Az érintettek erős ellenállásába való ütközés miatt azonban ez a megoldás a törvényalkotási eljárás során még inkább csökkent.³⁴

Az AktG szabályozása azóta a többségi uralom általános korlátaiból indul ki, mint ahogy az korábbiak során már megjelölésre került.

c) Joggyakorlat

ca) Korábbi gyakorlat

Az RG (Reichsgericht) korábban sem a részvénytársaságnál, sem a GmbH-nál a többségi uralomnak semmiféle korlátozását nem alkalmazta, később azonban fokozatos hivatkozással a BGB-re ezen a felfogásán változtatott. „A BGH kezdetektől fogva a tagok igazi „Treupflichten”-jét nem csak a társasággal szemben, hanem egymás között is elismerte és ebből mindenekelőtt a szavazati jog gyakorlásának bizonyos korlátaikat vezette le.”³⁵ „A BGH tekintettel arra, hogy a vezető tisztségviselő cselekedeteiért az uralkodó pozícióban lévő többség tartozik felelősséggel korábban a § 826 BGB-ben szabályozottakhoz igény alapként ragaszkodott.”³⁶

cb) Fejlődés az ITT ítélet óta

Elsőként az 1975-ös „ITT” – ítéletben adta fel a BGH ezt a túl szoros felfogását és döntött akként, hogy amennyiben a vezető tisztségviselőre irányuló befolyás által a társasági tagok érdeke csorbat szenved, úgy abból a többség kötelezettsége következik, aminél azonban a kisebbség érdekére figyelemmel kell lenni. Ezen kötelezettség megsértésénél, figyelemmel annak károsító módozatára, a többségnek a § 43-nak megfelelően szavatosságot kell vállalnia.³⁷ Az eltelt időszakban ezt a joggyakorlat elvben megtartotta, ugyanakkor rámutatott azokra a különböző veszélyekre, amelyek egy má-

³⁴ STROHN: *Die Verfassung der AG im faktischen Konzern*, 1977; SURA: *Fremdeinfluß und Abhängigkeit im Aktienrecht* 1980. 46. p.

³⁵ IMMENGA: *Kapitalgesellschaft*, 261. p.

³⁶ SCHOLZ: *Kommentar zum GmbHG*. Mit Nebengesetzen und den Anhängigen Konzernrecht sowie Umwandlung und Verschmelzung, Verlag Dr. Otto Schmidt KG Köln, 7. Átdolgozott kiadás, 145. Rdnm.

³⁷ BGHZ 65,15 a 18. p.; ULMER NJW 1976, 191;

sik társaságtól való függőség okán keletkeznek; éppen ezért a kiegyenlítés miatt az uralkodó társaságnak egy „Treupflicht”-ja van mind a függő társasággal, mind annak tagjaival szemben.³⁸

2. A faktikus GmbH konszernjog

Hiányzó törvényi szabályozás

A GmbH konszernjog törvényi szabályozásának pikantériáját éppen annak hiánya jelenti. A törvényalkotó a részvénytársasági konszernjogot ruházta fel jogszabályi háttérrel. E törvényi szabályozás hiánya okán a GmbH konszernjogra a részvénytársasági konszernjog rendelkezéseit kell analóg módon alkalmazni. A GmbH konszernszabályozásnak e jellemzője miatt különös súlyt kell fektetni a bírói gyakorlatra, eseti döntésekre.

Alapfogalmak

A GmbH konszernjog központi fogalmai csakúgy, mint a konszernjognak úgyszintén a fentiekben megjelölt uralkodó és függő vállalkozás fogalma.

A probléma – miként az AktG-nél is – az a kérdés, hogy vajon egy többségi, vagy egy egyedi önálló vállalat, amely maga más vállalatot nem ural konszernjogi szempontból uralkodó vállalat lehet-e. Ezt a Legfelsőbb Bíróság az ún. „Autokran” ítélete óta az állandó joggyakorlatban igennel válaszolta meg. Uralkodó vállalat lehet „olyan természetes személy is, akinek vállalkozási tevékenysége egy olyan másik társaságban is megnyilvánul, amelyben jelentős részesedéssel rendelkezik.”³⁹ Ez a vállalatfogalom a konszernjogi védelmi érdekre orientálódik.

A jogszabályból következik, hogy aki egy függő GmbH-ban vállalati befolyásra kíván szert tenni, annak konszernjogi felfogásban „Unternehmen”-nek kell lennie. A 11. Senat fentebb megjelölt döntése további kérdéseket vet fel. E kérdések közül a legproblematikusabb a konszernjogi felelősség. Az egyszemélyi társasági tag teljes jogállású „Unternehmen”-nek tekintendő-e, a bonyolult konszernjogi felelősségbe bevonható-e. A Bundesgerichtshof felfogása szerint egy egyszemélyi társasági tag, aki több társaságot tart fenn, egy erős konszernjogi felelősségbe bele vonható.⁴⁰

Míndemellett meg kell adni a függőség fogalmát is. A jogszabályi megjelölését a § 17 I AktG tartalmazza. Függő az a vállalat, ami felett egy másik vállalat közvetlenül, vagy közvetett módon meghatározó befolyást gyakorol.

³⁸ A többség ezen különleges „Treupflicht”-jének a megsértésére kerül sor például, ha a többségi csoport egy a társaságnak is egyaránt fontos ingatlant, telket maga szerez meg és ezek után ezt a telket magas bérleti díj ellenében bére adja a társaságnak, illetve akkor ha a többségi tulajdonos társasági tag maga használja ki az üzleti lehetőségeket. (Első példa BGH, LM Nr. 17 zu 46 § GmbH; második BGH, WM 1978, 1205;) A függő társaság vonatkozásában olyan hátrányos szerződés alakítása, amely által a veszélyes üzlet rizikóját a hitelezőkre hárul. (Ez esetben az eljáró bíróság megállapította a többség § 826 BGB-ben szabályozott felelősségét is) A példa fellelhetőségi helye: NJW 1979, 2104;

³⁹ Az „Autokran” döntés szemlélete tükröződik az NJW 1994, 446 - 11. Senat ítéletében is, melyből az idézet származik.

⁴⁰ A Bundesgerichtshof-nak ez a kiindulási pontja meglehetősen problematikus. Itt az egyszemélyi társasági tag társaságával szembeni vétkességi felelőssége a konszernjogi felelősséggel keveredik. A német társasági, konszernjogi felelősségi szabályainak e kumulációja jelenti a legnagyobb problematikát a joggyakorlat számára.

Egy GmbH nemcsak függő hanem uralkodó vállalat is lehet. Ugyanakkor mindkét esetben fennforognak a konszernjogi problémák.

Egy faktikusan függő GmbH-nak három ismérve van:

- először GmbH-nak kell lennie,
- másodszer léteznie kell egy másik vállalatnak,
- harmadszor a GmbH-nak ettől a másik vállalattól függőségi helyzetben kell lennie, anélkül, hogy közöttük „Beherrschungsvertrag” „uralkodó szerződés” lenne. (A függőség fogalmának legjellemzőbb jegyeit korábban már ismertettük.)

B. Fontosabb jogkövetkezmények

A faktikusan függő GmbH jogi helyzete pontokba szedve lényegében a következőket jelenti:

a) A függő vállalat többségi tulajdonosa az uralkodó vállalat „Treupflicht”-je, „hűségkötelezettsége” által köteles gondoskodni. Ez a kötelezettség csak akkor jelenti ezt, ha ez a függő GmbH többségi tulajdonosa. A „Treupflicht” nem speciális konszernjogi kötelezettség. Bár a hatályos magyar társasági jogban fogalmi szinten nem jelenik meg ez a jogintézmény az „üzleti etikának” azonban a leglényegesebb fogalmi elemét jelenti.⁴¹ A „Treupflicht” kötelezettsége szerint a befolyással rendelkező társaságnak e befolyás okán a függő társasággal szemben egyfajta „hűséget” kell tanúsítania, ami a gyakorlatban abban nyilvánul meg, hogy tevékenységét a függő társaság érdekeinek megfelelően kell végeznie, a függő társaság érdekeit messzemenően előtérbe helyezve kell társasági jogi, üzleti viszonyait, kapcsolatait rendeznie.⁴² A „Treupflicht” megsértésének szankciója a megtámadási jog, valamint az abbahagyásra és kártérítésre irányuló igény. A „Treupflicht” és annak megsértésének megállapítására a Bundesgerichtshof úgynevezett ITT-döntése az irányadó.⁴³

b) Természetszerűleg a hátrány okozása – annak kiegyenlítése nélkül – kötelezettségszegésnek minősül, ami alapján az uralkodó vállalat kártérítés fizetésére kötelezhető. Ezt a szankciót részben az uralkodó társaság függő társaságban fennálló többségi tulajdonán alapuló, fentebb megjelöltek szerinti „Treupflicht”, részben pedig a vállalkozás vezető tisztségviselőjének felelősségére vonatkozó szabályok a befolyással rendelkező uralkodó vállalkozásra való kiterjesztésén alapszik.

⁴¹ Lényegét egy nem egészen jogi fordulattal lehetne megragadni. A „Treupflicht” annyit tesz, hogy „együtt sírunk, együtt nevetünk”, ez a társas kapcsolat lényege. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy tudatosan került a „társas kapcsolat” lényegéként megjelölésre, mert valójában ez nem csak, és nem is elsődlegesen a társasági jogi kapcsolatokra vonatkozik.)

⁴² Ez a „Treupflicht” nemcsak a társasági jog, konszernjog intézménye. A munkavállalónak is fennáll e kötelezettsége a német jog szerint a munkavállalóval szemben.

⁴³ Az ítélet fellehetési helye: BGHZ 65, 15=NJW 1976, 191: A G GmbH-n, amely szerelvényeket állít elő, K 15 %-al és részesedés megszerzésének ugyanazon évétől B 85 %-ban tulajdonosa. B egy nemzetközi konszernhez tartozott, így üzletileg a „konszern” szerzett G-ben részesedést. A részesedés megszerzését követően G vezetése a konszern-vezetés által lett irányítva. G, ügyvezetője képviselőjében egy külföldi I társasággal szolgáltatási szerződést kötött. Ugyanakkor I társaság 100 %-ban B társaság leányvállalata volt. A szerződés után G az I társasággal szembeni szerződéses kötelezettségét teljesítette és ezért a teljes forgalmának 1 %-át konszern hozzájárulásként be kellett szolgáltatnia. Elfogadva, feltételezve, hogy ez a konszern hozzájárulás semmilyen fontos szolgáltatással, teljesítéssel nem állt ellentétben, így lett a G GmbH és a vele kisebbségi tulajdonos K a konszern oldalán megkárosítva. K ebben az esetben B-t panaszkolta be. Mindkettő korábban eljáró bíróság a keresetet elutasította. A Bundesgerichtshof megállapította B társaság „Treupflicht”-jét a kisebbségi tulajdonos K-val szemben és ennek megfelelő kártérítési igényt a „Treupflicht” vétkes megszegése okán.

Az utóbbi vétkeességi felelősség megvalósulásának „alapelszzerű” bírósági döntése a több esetben már megjelölt „Autokran”⁴⁴ ítélet.

3. A kvalifikált faktikus konszernjog

A kvalifikált faktikus konszernjog fogalmát nagyon nehéz pontosan meghatározni, e kérdésben a jogirodalom és a joggyakorlat is eltérő nézeteket vall. Dr. Karsten Schmidt szerint: „Minél erősebb a kvalifikált befolyás felelősségi következménye, annál pontosabban kell meghatározni és bekorlátozni annak tényállását.”⁴⁵

Talán a kvalifikált faktikus konszern legjobb fogalom meghatározást Marcus Lutter adta az AG 1990, 183-ban: „A kvalifikált faktikus konszern akkor valósul meg, ha összességében elmondható, hogy a függő társaság vezetésének központi pillére annak érdekei figyelmen kívül hagyása.”

Kvalifikált faktikus konszernjogról abban az esetben lehet beszélni, amikor a függőség de facto nem egy uralmi szerződésre vezethető vissza. A kvalifikált faktikus konszern tényállását a szakirodalom hangsúlyozottan egy „folytatólagos jogellenes állapot”-ként minősíti.⁴⁶

A legjobb példája a kvalifikált faktikus függőségnek az az esete, amelyben a függő társaság a jogi önállósága elhagyása alatt azt érti, hogy akként végzi tevékenységét, mint az uralkodó társaság egyik „üzemi alosztálya”.

Két alap jelenti a kvalifikált faktikus konszern jogkövetkezményét:

- ennek az állapotnak a jogellenessége, ami csak a befejezése vagy egy szerződéses függőségbe való átvezetése által szüntethető meg, és
- a szerződéses konszernjogi felelősség belépése az uralkodó vállalatnál.

A kvalifikált faktikus függőség esetére a fentiek alapján a szerződéses konszernjogi előírások analógiájára kell a konszern felelősséget alkalmazni. A legnagyobb alkalmazási terület ezen analógia során a § 302 AktG alapján a veszteség kiegyenlítésére vonatkozó felelősség. Miután a § 302 AktG törvényi kötelmi jogviszonyt állapít meg és nem szerződéses kötelmi jogviszonyt, alkalmas e rendelkezés egy ilyen analógiára.

A gyakorlatban és a jogirodalomban megjelenő vita alapját nem a kvalifikált faktikus konszernjogi fogalom-meghatározások különbözősége képezi, hanem az egy-

⁴⁴ BHGZ 95, 330=NJW 1986, 188;

Az ítélet tartalma: B hét társaság egyszemélyes társasági tagja volt. K ezekkel a társaságokkal lízingszerződést kötött 39 személygépjárműre. K valamennyi társasággal szemben jogerős ítélet szerint 700.000 DM összegre volt jogosult. A végrehajtás eredménytelen lett, mert valamennyi társaság fizetésképtelen volt. Ennek hatására K B-t perelte be magát. A Bundesgerichtshof az esetet konszernjogilag értékelte. B-t uralkodó vállalként tekintette, döntését a BGHZ 69, 334 ff-re vezette vissza, e szerint egyetlen személy is lehet uralkodó társaság, ha az a gazdasági érdekeit nem csak az érdekelt társaságban érvényesíti, hanem a többi más társaságban is egyaránt. A befolyás és megvalósulása alapján a Bundesgerichtshof ezt a tényállást a kvalifikált faktikus konszern megvalósulásának tekintette, mert B „a vezetés gyakorlását valamennyi tőle függő társaságban korlátlanul és teljes körűen gyakorolta” és a konszern fokozat olyan magas volt „amilyen egyáltalán a szerződéses konszernben elérhető lehet”. A Bundesgerichtshof szerint: „A függő társaság fizetésképtelensége esetében a §§ 303, 322 II és III AktG megfelelő alkalmazásban az uralkodó konszern vállalat veszteség kiegyenlítési felelőssége akkor jön figyelembe, ha az uralkodó társaság a függő társaság üzleteit tartósan és teljes egészében maga vezette és nem oly módon, mint az önálló GmbH kötelességszerűen működő vezető tisztviselője vezette volna.

⁴⁵ Dr. iur. KARSTEN SCHMIDT: *Gesellschaftsrecht*, 3. átdolgozott kiadás, Carl Heymanns Verlag KG, 1225.

P.

⁴⁶ Uo. § 39 III.

mással keveredő jogkövetkezmények: egyrészt az igen erős veszteség kiegyenlítés, másrészt pedig a rossz konszern vezetésért fennálló felelősség.

A praxisban még nem eldöntött kérdés, vajon a kiegyenlítési kötelezettség az olyan veszteségre korlátozódik-e, amely az eladósodáshoz vezetett. A „Tiefbau”⁴⁷ ítélet óta a veszteség kiegyenlítés a kvalifikált faktikus konszernben elismert. Ezt a szemléletet tükrözi a BGHZ 68, 312. is.⁴⁸

E joggyakorlatban mutatkozó tendencia jól lemérhető az úgynevezett „Gervais-Danone” esetben, mely az előző jogesetekben megjelölt megoldást alkalmazta.⁴⁹

A veszteség kiegyenlítési kötelezettség vitás kérdéseit a „Tiefbau” - ítélet oldotta fel: „Egy függő GmbH-nak a § 302 AktG megfelelő alkalmazásával veszteség kiegyenlítésére vonatkozó igénye keletkezik az uralkodó társasággal szemben, ha az a GmbH üzletét finánciális területen tartósan és széleskörűen vezette és nem bizonyítható, hogy az elszenvedett veszteség nem az uralkodó pozícióban lévő társaság üzleti vezetésének következménye.” Ez az ítélet egy igazi veszteség kiegyenlítést tesz lehetővé: „Amennyiben tehát a tényállás megfelel a kvalifikált függőség kritériumainak, úgy az uralkodó pozícióban lévő társaság nem csak a rossz konszern vezetéséből eredő, hanem a függő társaság valamennyi veszteségét köteles kiegyenlíteni a § 302 AktG analógiájára.”⁵⁰

A fentebb megjelöltek alapján és a veszteség kiegyenlítés kötelezettségének elismerésével megpróbálható a kvalifikált faktikus konszern tényállásának többé-kevésbé annak lényegét tükröző meghatározása:

- Egyrészt a hangsúlyt arra kell helyezni, hogy a meghatározó befolyással rendelkező társaság a függő GmbH saját érdekeit ne vegye figyelembe.⁵¹
- Másodsorban figyelembe jön, hogy a leánytársaságot annak jogi függetlenségének figyelmen kívül hagyásával, mint egy vállalati részleget vezeti az „uralkodó társaság”.⁵²
- Harmadszor a befolyás egy „olyan szorosságot kell, hogy megvalósítson, hogy az egyéni károsító intézkedések ne legyenek egymástól elválaszthatóak.”⁵³

⁴⁷ BGHZ 107, 7=NJW 1989, 1800: A beperelt bank egy szanalási kísérlet során a vagyonkezelő személytől a fizetőképtelen GmbH részesedésének többségét megszerezte, és meghatározóan vezette tovább a GmbH üzleteit. E jellemzők alapján a BGH véleménye szerint figyelembe kerül a veszteség kiegyenlítési kötelezettség, hiszen e tényállás szerint megvalósul a függőségi viszony. A közölt tényállás szerint kétségtelenül kvalifikált függőségről volt szó, tehát a GmbH totális bekötéséről. A BGH szerint az uralkodó társaság a pénzügyi területen a társaság vezetését teljes egészében befolyása alá vonta.

⁴⁸ BGHZ 68, 312; NJW 1977, 1451.: Egy építési vállalkozás egy konkrétan meghatározott üzemi rész, részleg számára alapított egy GmbH-t, amelyet saját vagyon nélkül az építési vállalkozás területén, annak alárendelten kezelte, így megvalósította a kvalifikált faktikus GmbH konszern klasszikus példáját. Ez a kvalifikált faktikus függőség iskolapéldája. Az eljáró bíróság e jogesetet más szempontból vizsgálta, ugyanakkor kimondta, hogy az anyatársaság veszteség kiegyenlítésére köteles.

⁴⁹ BGH, NJW 1979, 2245: Ebben a meglehetősen komplikált a szerződéses és a faktikus függőség közötti helyzetben egy részvénytársaság egy szanalási eljárás folyamán uralkodó befolyást szerzett egy fizetőképtelen társaság felett. Anélkül, hogy végleges döntésre sor került volna, a Bundesgerichtshof itt a veszteség átvételének kötelezettségét vette fontolóra a kvalifikált függőség miatt.

⁵⁰ Dr. iur. KARSTEN SCHMIDT: *Gesellschaftsrecht*, 3. átdolgozott kiadás, Carl Heymanns Verlag KG, 1223.

P.

⁵¹ Ez a fogalmi ismérv tűnik ki: BGHZ 122,123,130; HOMMELHOFF ZGR 1994, 395 ff.

⁵² BGH NJW 1980, 231;

⁵³ HOFFMANN-BECKING: *Probleme des Konzernrechts*, 1989. 75. p.

Felhasznált irodalom

Aktiengesetz vonatkozó rendelkezései

- BÄLZ: *Festschrift Ludwig Raiser*, 1974,
 DEILMANN: *Die Entstehung des qualifizierten faktischen Aktienkonzerns*, DB 1992.
 EMMERICH-SONNENSCHNEIN: *Konzernrecht*, 2. Aufl. 1977.
 GEBLER: *Faktische Konzern?*, Festgabe Kunze, 1969.
 Grundlegend Arbeitskreis GmbH-Reform, Thesen und Vorschläge zur GmbH-Reform, 1975,
 HOFFMANN-BECKING: *Der qualifizierte faktische AG-Konzern: Tatbestand und Abwehransprüche*, Ulmer Verlag, Probleme des Konzernrechts, 1989.
 HOFFMANN-BECKING: *Münchener Vertragshandbuch I*, 4. Aufl. 1996.
 HOMMELHOFF: *Die Konzernleitungspflicht*, 1982.
 HOFFMANN-BECKING: *Probleme des Konzernrechts*, 1989.
 H. WERNER: *Der aktienrechtliche Abhängigkeitstatbestand*, 1979,
 IMMENGA: *Kapitalgesellschaft*, Konzernorganisation des Arbeitskreises Dr. Krähe der Schmalenbach-Gesellschaft, 1952.
 KOPFF: *Benachteiligungsverbot und Nachteilsausgleich im faktischen Konzern*, Festschrift Kastner, Wien, 1992.
 MESTMÄCKER: *Zur Systematik des Rechts der verbundenen Unternehmen im neuen Aktiengesetz*, Festschrift Kronstein, 1967.
 SEYDEL: *Konzernbindungskontrolle bei der AG*, 1995.
 SCHOLZ: *Kommentar zum GmbHG*. Mit Nebengesetzen und den Anhängigen Konzernrecht sowie Umwandlung und Verschmelzung, Verlag Dr. Otto Schmidt KG Köln, 7. Átdolgozott kiadás,
 STROHN: *Die Verfassung der AG im faktischen Konzern*, 1977.
 SURA: *Fremdeinfluß und Abhängigkeit im Aktienrecht* 1980.
 WÜRDINGER: *Großkommentar AktG*, 3. Aufl.
 WÜRDINGER: *Vorschläge de lege ferenda: Bericht über die Verhandlungen der Unternehmensrechtskommission*, 1982.

Bírósági döntések:

- BGHZ 65, 15=NJW 1976, 191;
 BGHZ 68, 312;
 BGHZ 69, 334;
 BGHZ 85, 94;
 BHGZ 95, 330=NJW 1986, 188;
 BGHZ 107, 7=NJW 1989, 1800;
 BGHZ 122, 123, 127;
 BGHZ 122, 123, 130;
 BGH, NJW 1979, 2245;

BGH NJW 1980, 231;
BGH, LM Nr. 17 zu 46 § GmbH;
BGH, WM 1978, 1205;
DB 1958, 1447;
NJW 1976, 191;
NJW 1977, 1451;
NJW 1979, 2104;
NJW 1989, 1800; NJW 1994, 446;
ZGR 1981, 434;
ZGR 1984, 117 f
ZGR 1994, 395 ff
BAGE 22, 390=AP Nr 20 zu § 76 BetrVG 1952

MÁRTA GÖRÖG

EINFÜHRUNG IN DEUTSCHES KONZERNRECHT

(Zusammenfassung)

Die vorliegende Einführung in das deutsche Konzernrecht will nicht umfassend und erschöpfend die rechtlichen Probleme des Phänomens Konzern erörtern. Statt dessen sollen nachfolgend wesentliche Grundlagen des deutschen Konzernrechts vorstellen.

Spezifisch konzernrechtliche Regelungen finden sich lediglich im AktG 1965. Für den GmbH-Konzern existieren überhaupt keine gesetzliche Regelungen. Auch fehlt es bislang an einem kodifizierten Konzernrecht der Personengesellschaften. Daher ist die Kenntnis der Rechtsprechung zur Unternehmensgruppe noch bedeutsamer als in vielen anderen Rechtsgebieten.

Die auf dem Markt operierendem Unternehmen sind vielfachen Konzentrationsimpulsen ausgesetzt. Größere Unternehmenseinheiten können in vielen Branchen rationeller produzieren. Diese Verbindung kann eine Abstimmung der Verhaltensweisen der beteiligten Unternehmen sein. Es kann auch ein Vertrag geschlossen werden, aufgrund dessen die eine Gesellschaft der anderen Weisungen erteilen darf bzw. die eine Gesellschaft ihre Gewinne an die andere Gesellschaft abzuführen kann. Aber auch ohne solche vertraglichen Absprachen kann es zu einer Beeinflussung einer Gesellschaft durch eine andere kommen. Dies ist insbesondere dann der Fall, wenn die eine Gesellschaft von der anderen abhängig ist.

